

UOT-811.11-112

Səhifə: 114-117

<https://doi.org/10.59849/2663-8967.2024.2.114>

Günay Məhərrəmova
Naxçıvan Dövlət Universiteti

MÜASİR FRANSIZ DİLİNDƏ AİLƏ KONSEPTİ XÜLASƏ

Əslən latın mənşəli olan “konsept” termini latın dilindən tərcümədə anlama, əsas fikir, ideya, hadisələri anlamaq və izah etmək mənaları verir. Konsept termini əsasən XX yüzilliyin sonlarından etibarən Qərb fəlsəfəsində daha intensiv şəkildə işlənməyə başlanmışdır. Dilçilikdə istifadə olunan “konsepsiya”, “kateqoriya”, “konsept” terminləri bir-birlərinə yaxın anlayışlar kimi səciyyələnir.

Dildə bir çox konseptlər reallaşır. Bunlardan ən işlək olanı “ailə” konseptidir. Ailə konsepti özlüyündə bir bütövlük anlayışını ifadə edir. Ailə konsepti insan həyatının bütün sahələri ilə bağlıdır. Eyni zamanda tarixilik baxımından ən qədim konsept sayıla bilər.

Bütün dillərdə olduğu kimi müasir fransız dilində də konseptlər əsasən sabit birləşmələrdə, idiomlarda reallaşır. Məqalədə fransız dilindəki *Famille-ailə* konsepsiyasının fransız linqvokulturologiyasında assosiativ sahələri öyrənilmişdir.

Açar sözlər: *ailə, konsept, fransız, dil, semantika, anlayış.*

Giriş: Koqnitiv dilçiliyin mühüm termini və əsas anlayışı olan konsept XXI əsr dilçiliyində intensiv şəkildə tədqiq olunmaqdadır. Əslində konsept termininin tarixi də o qədər qədim deyil. XX əsrdə S.A. Askoldovun “Konsept və söz” məqaləsindən sonra dilçilikdə müxtəlif konseptlərin tədqiqinə olan maraq həddindən artıq artmağa başladı. Koqnitiv dilçiliyi tədqiq edən alimlərin fikrincə, konsept insanın həyat təcrübəsinin, insanın ətraf mühitə, dünyaya, cəmiyyətə olan baxışlarının dildəki inikasidir. Konsept insan şüurunda mövcud olsa da, dildə reallaşır. Məhz bu baxımdan konsept anlayışından fəlsəfədə, psixologiyada istifadə olunsa da o əsasən koqnitiv dilçiliyin terminidir. “Konsept mental prosesdir, yəni o, bilavasitə şüurda gedən prosesdir və onu təzahür etməyincə qiymətləndirmək mümkün deyildir. Konkret konseptin təzahürlərinin öyrənilməsi həm anlayışın özünə, həm də daşdığı mənaların məcmusuna aydınlıq gətirməyə imkan verir” [2, s.13]. Dildə işlənən konseptlər toplaşaraq konseptosferi yaradır. Konseptosferin tərkibində müxtəlif konseptlər olur ki, bunlara əsasən dostluq, məhəbbət, nifrət, xeyir, şər, yaxşı, pis, Vətən, sülh, müharibə, məkan, inanc, iradə, ailə və s. konseptlər daxildir. Bütün bu konseptlər isə koqnitiv dilçilikdə öyrənilir. “Koqnitiv linqvistik sintaksis, semantika və praqmatika üzrə tədqiqatları əhatə edən çoxşaxəli bir termdir. Burada sintaksis sahəsinə həm də koqnitiv qrammatika, konstruksiya qrammatikası, semantik çərçivə semantikasını, prototip nəzəriyyəsi, praqmatikaya isə mental modellər, blend nəzəriyyəsi daxildir” [1, s.437]. Maraqlıdır ki, müəllif leksikologiya və frazeologiya kimi dilçilik sahələrinin adını çəkmir. Bizim zənnimizcə, konseptlərin ən intensiv şəkildə reallaşdığı sahə də məhz bunlardır. Çünki konseptlər əsasən leksik vahidlər, idiomlar, paremioloji vahidlər kimi dildə reallaşırlar. Müasir fransız dilindəki ailə konsepti də əsasən fransız dilindəki idiomlarda əks olunur. Bu hal onu göstərir ki, fransız dilində ailə konseptinin reallaşdığı əsas məkan bədii üslub, bədii dildir. “Poetik nitqin mahiyyəti bundadır ki, sözün konseptual motivləşmiş semantikasını maksimum sərbəst olur. Poetik istiqamət sözü onun xüsusi semantikasında tərcümə etmək üçün icazə verir” [3, s.239].

Ailə konsepti demək olar ki, bütün dillərdə mövcuddur. “Ailə” konsepti, fransız dilində tarixən formalaşmışdır və əsasən ilkin dövrlərdə şifahi nitqdə reallaşmışdır. Ailə konsepti özlüyündə bütövlük, birlik, vahidlik konseptlərinin vəhdəti kimi çıxış edir. İnsan dünyaya ailədə göz açır, ailədə formalaşır və ətraf mühit insanın formalaşmasında nə qədər böyük rol oynasa da, ailəni üstələyə bilmir. Əlbəttə ki, bu bizim subyektiv fikrimizdir. Bütün dillərdə olduğu kimi,

fransız dilində də ailə konsepti baza konseptinə aiddir və digər konseptlər kimi əsasən sabit ifadələr vasitəsilə bədii və məişət üslublarında formalaşır. Ailə konseptinin dildə əksində metaforlaşma da mühüm rol oynayır. Xüsusilə leksik metaforlaşma.

Fransız mədəniyyətində *Famille* - ailə konseptinin tədqiqinin aktuallığı, dinamik inkişaf edən Fransa cəmiyyətinin gəncləri arasında yeni dəyər qazanmaqdadır. *Famille*-ailə konseptinin mədəniyyət kontekstində, dilin daşıyıcıları ilə birbaşa qarşılıqlı əlaqədə öyrənilməsi bu konseptin assosiativ sahəsini qurmağa, müasir sosial-mədəni şəraitdə ailə imicinin xüsusiyyətlərini müəyyən etməyə, ailə haqqında fikirlərdə ənənəvi və innovativ əlaqəni yenidən nəzərdən keçirməyə imkan verir.

Ailə konseptinin tədqiqi linqvokulturoloji aspektdən daha böyük maraq kəsb edir. Bu, fransız xalqının həyatında və düşüncələrində baş verən bir sıra ictimai-siyasi dəyişikliklərlə bağlıdır. Ümumiyyətlə, fransız xalqının ailə anlayışına münasibətində də çox dəyişikliklər baş vermişdir. Bu dəyişikliklərin əsas səbəbi XXI əsrdə Fransa dövlətinin qəbul etdiyi qərarlarla bağlıdır. 2013-cü ildən Fransada eynicinsli nikahların bağlanması mümkünə başladı, eynicinsli cütlüklərin övlad götürmək hüququ haqqında qanun tətbiq edilməyə başladı. Bununla əlaqədar bu sosial-mədəni dəyişikliklərin müasir fransızların ailə haqqındakı fikirlərində əks olunub-olunmaması da maraqlı problemlərdəndir.

Famille – *ailə* konsepsiyasının öyrənilməsi prosesində fransız linqvokulturologiyasında bu konseptin assosiativ sahəsini öyrənmək, həmçinin onun koqnitiv xüsusiyyətlərini müəyyən etmək çox maraqlı faktların meydana çıxarılmasına şərait yaradır.

Assosiasiya, psixologiyada — təcrübənin iki məzmunu arasında əlaqə; şüurda bu məzmunlardan (təsəvvürlər, hissiyyatlar, obrazlar, fikirlər və s.) birinin canlanması digərinin də yaranması ilə nəticələnir. Assosiasiyaların xarakteri, əlbəttə ki, bir çox amillərdən - yaş, cins, peşələr, subyektlərin təhsil səviyyəsindən asılıdır, yəni assosiasiya eksperimenti metodu təkə linqvistik mənaların arxasında dayanan koqnitiv strukturları deyil, həm də iştirakçıların fərdi xüsusiyyətlərini əks etdirir. Bununla belə, iştirakçıların cavablarının statistik emalı nəzərdən keçirilən fenomenin invariant xüsusiyyətlərini müəyyənəşdirməyə və onları müxtəlif əsaslarla təsnif etməyə imkan verir [4].

Tədqiq olunan konsepti ən dolğun şəkildə göstərən “ailə” konseptinin nominativ sahəsinin açar sözü “famille/family” ləksemi ilə təqdim olunur.

Assosiativ eksperimentlərin nəticələrinin koqnitiv şərh psixolinqvistik mənənin təsviri mərhələsi ilə həyata keçirilə bilər və birbaşa - assosiativlərin bilavasitə koqnitiv şərh ilə reallaşır. Birinci halda sözün fərdi mənalarını obyektivləşdirən assosiatlar müəyyən edilir, ikinci halda isə assosiatlar ayrı-ayrı mənalar üzrə semantik komponentlərin paylanması mərhələsini nəzərə almayıb bilavasitə koqnitiv xüsusiyyətlərinə görə ümumiləşdirilir. Assosiativlər konseptin məzmununu təşkil edən müəyyən koqnitiv xüsusiyyətlərin linqvistik təsviri kimi şərh olunur. Semantik məzmununca yaxın assosiatlar şifahi şəkildə formalaşan inteqral koqnitiv xüsusiyyətə görə ümumiləşdirilir. Formullaşdırılmış koqnitiv xüsusiyyəti adlandırmaq üçün, adətən, ən tez-tez rast gəlinən reaksiyanın adı və ya stilistik cəhətdən ən neytral söz seçilir. Nüvə və periferik koqnitiv əlamətləri müəyyən etmək, həmçinin fərqli dillərdə danışan müxtəlif sosial, cins və yaş qruplarına aid olan sınaq iştirakçıların qruplarında eyni stimül üzərində assosiativ təcrübələrin nəticələrini müqayisə etmək mümkündür. Beləliklə də, müvafiq konseptlərin milli, cinsi, sosial və yaş xüsusiyyətlərini müəyyənəşdirmək olur [6].

“Ailə” konseptini reallaşdıran linqvistik vasitələr geniş çeşidli isimlər, daha az feil və sifətlərlə təqdim olunur. Müasir fransız dilində ailə konseptini reallaşdıran nitq hissələri arasında statistik araşdırma aparsaq bu konseptin nitq hissələrindən ən çox isimlər vasitəsilə reallaşdığına şahidi oluruq. Fransız dilində ailə konsepti ən çox isimlər, daha sonra sifətlər, sonra isə feillər vasitəsilə dildə əks olunur. Qeyd etmək lazımdır ki, koqnitiv təfsir prosesində bütün əldə edilmiş assosiatlar, o cümlədən tək-tək olanlar konseptin koqnitiv əlamətləri kimi şərh olunur.

Qeyd edək ki, ailə konseptini reallaşdıran çox assosiatın tək ifadəsi var idi. Biz aşağıdakı tək assosiatları təqdim edirik:

İsmlər *amis* – dostlar; *arbre généalogique*- nəsil ağacı; *bonheur*- xoşbəxtlik; *cadeaux* - hədiyyələr; *calin* - qucaq, ağuş; *campagne* - kənd; *chaleur* – isti; *chambre d'enfant* - uşaq otağı; *complicité* - razılıq; *compréhension* – anlama; *confort*- komfort; *confortable* - komfortlu, rahat; *convivialité* - ünsiyyətçilik; *culture* - mədəniyyət; *dispute* - mübahisə; *divorce* - ayrılma, boşanma; *douleur* – ağrı; *euphorie* – eforiya; *femme* - qadın, arvad/həyat yoldaşı; *généalogie* - geneologiya, nəsil; *groupe*- qrup; *hétérosexuel* - heteroseksual; *homme* – kişi, ər (həyat yoldaşı); *homosexuel* – homoseksual; *intransigeance* - barışmazlıq, güzəştisiz; *jeux* – oyunlar; *liens* - bağlar, əlaqələr; *maison* – ev; *origine* - əsil, mənşə; *paix* – sülh; *parenté* - qohum bağları, qohumlar; *père* – ata; *problème* – problem; *proches* - yaxın qohumlar; *regret* - təəssüf; *relation* əlaqələr; *separation* - ayrılıq; *stabilité* – stabillik; *unité* - birlik; *univers* – sülh; *valeur* - dəyər və s.

Sifətlər və feili sifətlər: *agréable* - xoş, xoşagələn; *axée* - yönəldilmiş; *calme* – rahat; *élargie* - böyük, geniş; *familiale* - ailəli, ailəvi; *importante* – vacib; *inconditionnel* - qəti, mütləq; *mononucléaire* - mononükleer ailə; *monoparentale* - yarımçıq ailə; *naturel* - təbii; *nécessaire* - zəruri; *recomposée* - yenidən birləşmiş; *soudée* - möhkəm birləşmiş; *énervé* - bezdirmək; *partager* - bölmək; *protéger* – qorumaq; *sentir*- hiss etmək və s.

Müasir fransız dilində ailə konseptinin reallaşdığı leksik vahidləri araşdırarkən aşağıdakı xüsusiyyətlər diqqəti cəlb edir: 1) ailənin tərkibi konseptinin reallaşdığı dil vahidləri: uşaqlar/*enfants*; valideynlər/*parents*; qardaş/*frère*; bacı/*soeur*; baba və nənələr/*grands-parents*; ata/*père*; kişi, ər/*homme* ; qadın, arvad/*femme*; 2) yaxın qohumlar: əmi/dayı/xala/bibi uşaqları/*cousins*; əmi/dayı/*oncle*; xala/bibi/*tante*; yaxınlar/*proches*; qohum bağları, qohumlar/*parenté* ;3) ailə modeli: böyük ailə / *famille élargie* ; mononükleer ailə /*mononucléaire*; yarımçıq ailə / *monoparentale*; yenidən birləşmiş (əvvəlki nikahdan uşaqları olan ailə) /*recomposée*; homoseksual / *homosexuel*; heteroseksual /*hétérosexuel*;4) uşaq, tərbiyə: uşaq/*enfance*; təhsil/*éducation*; məktəb/*école*; tətillik/*vacances* ; təlim-tərbiyə/*apprentissage* ; mədəniyyət/*culture* ;5) dəstək, qarşılıqlı yardım: dəstək/*soutien*; həmrəylik /*solidarité*; qarşılıqlı yardım /*entraide* ; təhlükəsizlik/*securité*; qorumaq/*protéger*; qucaq/*calin*; stabillik/*stabilité*; ünsiyyətçilik/*convivialité*; rahat/*calme*; bölmək/*partager*; anlama/*compréhension*; 6) sevgi, dost münasibətləri: sevgi /*amour*; bağlılıq/*affection*; istilik/*chaleur* 1; münasibətlər/*relation* ; dostlar/*amis*; bağlar, əlaqələr/*liens* ;7) müsbət emosiyalar, hisslər: sevinc/*joie*; xoşbəxtlik/*bonheur*; eforiya/*euphorie*; komfort / *confort*; sülh / *paix*; hiss etmək / *sentir*; rahat/*confortable*; xoşagələn/*agréable* ; gülüş/*rires* ;8) ailə ənənələr, birgə fəaliyyət: yemək / *repas*; bayramlar / *fêtes*; Milad bayramı/*Noël* ; hədiyyələr /*cadeaux* ; oyunlar /*jeux* ;9) mənfi emosiyalar və hisslər: bezdirmək / *énervé*; barışmazlıq, güzəştisiz / *intransigeance*; təəssüf / *regret*; problem/*problème*; ayrılma, boşanma / *divorce*; ayrılmaq / *séparation*; ağrı / *douleur* ; *les pères et les enfants: la dispute* / atalar və uşaqlar. Burada söhbət uşaqlarla valideynlər arasında əlaqələrin olmaması və yaxud itməsindən gedir;10) vaciblik, əhəmiyyətlik: vacib /*importante*, zəruri / *nécessaire*, yönəldilmiş, istiqamətlənmiş /*axée* ; təbii / *naturel* ; dəyər / *valeur* ;11) mənzil, rahatlıq: ailə ocağı / *foyer*; kənd / *campagne*; ev / *maison*; *chambre d'enfant* / uşaq otağı; 12) əsil, mənşə: nəsil ağacı / *arbre généalogique* ; nəsil şəcərəsi / *généalogie*; mənşə/*origine*.

Nəticə: Araşdırma zamanı əldə edilən assosiasiyaların sayı belə nəticəyə gəlməyə imkan verir ki, fransız linqvokulturologiyasında *famille- ailə* konseptinin geniş assosiativ sahəsi mövcuddur. Ən çox və sabit assosiasiyalar bunlardır: sevgi / *amour* , uşaqlar /*enfants*, valideynlər / *parents*, dəstək /*soutien*; həmrəylik /*solidarité* – assosiasiya. Ümumilikdə 13 koqnitiv əlamət müəyyən edilmişdir ki, bunlardan ən çox təmsil olunanlar – “ailə tərkibi”, “dəstək, qarşılıqlı yardım”, “sevgi, dostluq”dur. Ailə modelləri ilə əlaqəli tək assosiasiyaların olması (*famille mononucléaire, recomposée; homosexuel, hétérosexuel*) müasir Fransa cəmiyyətində dəyişikliklərlə əlaqəli ailə münasibətləri növlərinin diferensiallaşdırılması haqqında mühakimə etməyə imkan verir.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Abbasov, İ. Dilçiliyin tarixi, nəzəriyyəsi və koqnitiv elmlərin epistemoloji əsasları. – Bakı:–2024, Füyuzat, – 799 s.
2. Əliyeva, Z. Dil sisteminin konseptuallaşma və kateqoriyalaşma problemləri. –Bakı: Zərdabi Nəşr, –2022, –320 s.
3. Rəcəbli, Ə. Koqnitiv dilçilik. –Bakı: Elm və təhsil, 2021,–301 s.
4. Куприянова, Н.С. Ассоциативное поле концепта «смех» в русском языке [Электронный ресурс]. URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/assotsiativnoe-pole-kontseptta-smeh-vrusskom> уазуке (дата обращения: 20.05.2014 г.).
5. Пересторонина И. Л., Долматова К. А. Ассоциативное поле концепта famille во французской лингвокультуре [Электронный ресурс]. <https://cyberleninka.ru/article/n/assotsiativnoe-pole-kontseptta-famille-vo-frantsuzskoy-lingvokulture>
6. Попова, З.Д., Стернин И.А. Когнитивная лингвистика. – М., 2007. – 315 с.

Гюнай Магеррамова

Концепт семьи во современном французском языке

Резюме

Родом из латыни, термин «концепт» в переводе с латыни означает понимание, систему, основную идею, идею, понимание и объяснение событий. Термин «концепция» стал более интенсивно использоваться в западной философии с конца 20 века. Термины «понятие», «категория», «концепт», используемые в лингвистике, характеризуются как близкие друг к другу понятия.

Многие понятия реализуются в языке. Самая полезная из них – концепция «семьи». Концепция семьи сохраняет в себе концепцию целого. Понятие семьи связано со всеми сферами жизни человека. В то же время ее можно считать древнейшей концепцией с точки зрения истории. Как и во всех языках, в современном французском языке понятия реализуются преимущественно в устойчивых сочетаниях, идиомах. В статье во французской лингвокультурологии исследуются ассоциативные поля концепта Famille-семья во французском языке.

Ключевые слова: семья, концепт, французский язык, язык, семантика, понимание.

Gunay Maherremova

The concept of family in modern french

Summary

Originating from Latin, the term "concept" in Latin means understanding, system, basic idea, idea, understanding and explanation of events. The term "concept" has been used more intensively in Western philosophy since the late 20th century.

Many concepts are implemented in language. The most useful of these is the concept of “family.” The concept of family retains the concept of the whole. The concept of family is associated with all areas of human life. At the same time, it can be considered the oldest concept from a historical point of view.

As in all languages, in modern French concepts are realized mainly in stable combinations, idioms. This article in French linguoculturology examines the associative fields of the concept Famille-family in the French language.

Key words: family, concept, French, language, semantics, understanding.

Çapa tövsiyə edən: *Naxçıvan Dövlət Universiteti*

Rəyçilər: *dosent Türkan Əsgərova*
fil.ü.d. Sədaqət Cüməyeva